

Урош Д. Микетић*
Универзитет у Приштини са
привременим седиштем у
Косовској Митровици
Филозофски факултет

УДК 94(497.11):
070(497.5)“1835-1918“
DOI: 10.7251/RFFP2022037M
Оригинални научни чланак

**ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ИДЕЈЕ:
КОСОВО КАО ПРЕДМЕТ ИЗВЕШТАВАЊА
ШТАМPE НА ПРОСТОРУ ДАНАШЊЕ
ХРВАТСКЕ 1835–1918. ГОДИНЕ**

Рад указује на развој југословенске идеје на територији данашње Хрватске 1835–1918. Заснован је, преваходно, на критичкој анализи штампе хрватске провенијенције у датом периоду, тачније чланака у којима се помиње Косово. Оно се више посматра као митски (историјски) симбол јужнословенских народа него што се, пак, анализирају и тумаче историјски догађаји на том подручју кроз прошлост. То и не чуди ако имамо у виду актуелност југословенске идеје на просторима данашње Хрватске кроз XIX век и прве деценије наредног. Након 1918. Косово убрзано нестаје из видокруга хрватске штампе, која се у новим политичким околностима фокусира на српско-хрватски сукоб, а, сходно томе, југословенска идеја није више деловала привлачно као раније.

Кључне речи: Косово, хрватска штампа, 1835–1918, југословенска идеја

* urosmiketic@gmail.com

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Тешко историјско наслеђе српско-хрватских односа оставило је знатан одраз на хрватску перцепцију косовско-метохијског проблема у претходних неколико деценија. Повећано интересовање хрватске јавности за Косово и Метохију (=Косово) примећујемо током последњих година постојања СФРЈ, када је званични Загреб са симпатијом пратио бујање албанског сецесионизма и, касније током деведесетих година прошлог века, екстремизма у јужној покрајини Србије. Касније ће Хрватска бити и међу првим државама које су признале тзв. независно Косово.

У новијој историографији у Србији постоје мишљења да југословенска идеја никада није била истински примљена код Хрвата, већ је искључиво препозната као згодна прилика да се неутралише германско-мађарска супремација у бечкој Монархији, а касније у евентуално лакшим политичким околностима тражи пут ка сопственој држави, чак и изван историјских и етничких територија хрватског народа. Српски историчар Василије Крестић, један од водећих истраживача српско-хрватских односа, мишљења је да српска политичка и интелектуална елита нису препознале да је југословенство само једна прелазна фаза у стварању независне хрватске државе са врло дискутабилним границама (Крестић, 2017: 3–6).

Оно што је засигурно историјски факат јесте да су корени југословенске идеје код Хрвата присутни још у првој половини XIX века. Реч је о тзв. Илирском покрету (хрватски препород), насталом као реакција на аустријски централизам и германско-мађарску доминацију над Хрватима. Идеје покрета одразиле су се, најпре, на ондашњу хрватску књижевност, а касније у свом развоју захватиле и локални политички живот. Назив „илирски“ осмишљен је као наднационални појам како би био више прихватљив словенским народима (Хрвати, Срби, Словенци, Бугари), а тиме умањила могућност међусобних националних подела ових народа. Илирски покрет, опет, изазива опречна мишљења у историографији. Акценат је овог пута на питању да ли је он касније еволуирао у чисто југословенство или, заправо, постао израз хрватских националних тежњи. У сваком случају, друга фаза у развоју југословенске идеје код Хрвата везује се за рад бискупа Јосипа Јураја Штросмајера (1815–1905), о чијем југословенству постоје, такође, опречна тумачења. За овог бискупа Василије Крестић тврди да је био човек изразито десничарских схватања и ватрени борац за ширење католичанства међу православнима (Крестић, 2002: 79–82; Крестић, 2009: 9–14), док се у савременој Хрватској он дожив-

љава као велика национална личост и одбацују тврдње о његовој национално-верској искључивости. Посебно су такве тенденције приметне у црквеним круговима (Grbešić, 2013: 85–88).

Можда и као последица настанка и деловања Илирског покрета, а затим бискупа Јосипа Јураја Штросмајера, долази и до развоја хрватских народних листова. Формирањем првих политичких странака на хрватском тлу у другој половини XIX века настаје фаза тзв. страначког новинарства. Оно се развијало закључно са 1918. у условима цензуре штампе у Монархији (Horvat, 1962: 35–439), па смо покушали да њеној анализи приђемо што је могуће више обазриво. Рад са штампом хрватске провенијенције олакшава чињеница да је она, заправо, добрим делом дигитализована за период који у овом тексту обрађујемо (<http://dnc.nsk.hr/newspapers/Search.aspx>)¹.

ЈУГОСЛОВЕНСКА ИДЕЈА У ШТАМПИ ХРВАТСКЕ ПРОВЕНИЈЕНЦИЈЕ (1835–1918)

Српски историчар Милорад Екмечић дао је периодизацију развоја југословенске идеје (Екмечић, 1989). Он конкретно помиње „доба“ веровања (1790–1830), културе (1830–1860), политике (1860–1903) и насиља (1903–1918). Сходно таквој периодизацији, овај рад обухватиће, дакле, „доба“ културе, политике и насиља. Ипак, наша првобитна замисао била је да рад временски ограничимо на шири период (од 1789), али на први помен Косова наилазимо 1835. Реч је о гласилу *Danicza horvatzka, slavonzka y dalmatinzka*, иначе првом хрватском културном и књижевном листу из Загреба, на челу са Људевитом Гајом (1809–1872), једном од средишњих фигура Илирског покрета (DHSD 1)².

Читаоци штампе хрватске провенијенције могу стећи скромну представу о историјским дешавањима на Косову, почев од Косовског боја 1389. и његових последица³, па до тамошњих актуелних деша-

¹ Приступљено 10. 11. 2020. Осим тога, фактографски подаци о листовима преузети су, такође, с ове званичне интернетске адресе загребачке Националне и свеучилишне књижнице.

² Овај лист је био недељни прилог *Novinama horvatzkim*. Излазио је у Загребу под мотом: „Народ без народности је тијело без кости.“ Од свог 29. броја 1835. уводи штокавштину као књижевни језик, а наредне године мења назив у *Danica ilirska*.

³ Штампа је тачно резоновала да је Косовска битка 1389. проузроковала масовне сеобе Срба у западније крајеве Балкана. Радикалнија штампа, попут

вања кроз XIX и почетак наредног века. *Novine horvatsko-slavonsko-dalmatinske* пишу 1844. о тамошњој анархији у првој половини XIX века (NHSD 1)⁴, *Carsko-kr. službene narodne novine* 1860. о смишљеном насељавању Черкеза (CKSNN 1), *Narodne novine* 1865. о тешкој управи фанариотских владика по православни живаљ (NN 1)⁵, *Dom i svijet* 1911. о доласку султана те године (DIS 1)⁶, а *Jutarnji list* следеће године о албанском опирању османским властима пред балканске ратове (JL 1)⁷. Положај српског народа није, чини нам се, посебно истакнут, мада се на појединим местима стиче утисак о њиховом тешком животу у „Арнаутлуку“, како су 1866. *Narodne novine* називале Косово (NN 2). Листу *Dom i svijet* (1899) била је, међутим, интересантна омања католичка заједница у Јањеву на „Косову у Турској“, сматрана интегралним делом хрватске нације (DIS 2; опширније о овој заједници: Šiljković i Glamuzina, 2004: 89–109).

У периоду назначеном у наслову није било реалних могућности за ширење југословенске идеје код Хрвата у условима бечког централизма, али се у том контексту културна политика показала као корисно, свакако и мање приметно средство, пред царским властима.

листа *Sriemski Hrvat* (1880), писала је да Срби морају бити захвални Хрватима јер су их ови примили „из братске љубави“ на својој земљи (SH 1). *Sriemski Hrvat* је био, иначе, недељник „за политику, подуку и забаву“. Излазио је у Вуковару 1878–1887. Уредник је био Паво Жетић, а издавач Католичко хрватско дионичарско тискарско друштво.

⁴ *Novine horvatsko-slavonsko-dalmatinske* излазе двапут недељно у Загребу, на хрватском, немачком и латинском језику од 1844. до 1846. Уређује их Људевит Гај. Године 1847. мењају назив у *Novine dalmatinsko-hervatske-slavonske*.

⁵ Уредник *Narodnih novina* био је Људевит Гај. Излазиле су, најпре, у периоду 1849–1853. Људевит Гај записаће 1850. да је лист постао званичан (службени) за Хрватску и Славонију. Године 1853. мења име у *Carsko-kr. službene narodne novine* (уредник опет Гај), а оне су до 1860. излазиле као дневни лист. *Narodne novine* излазе у Загребу од 1861. без дела наслова „царско-краљевски“, а уместо хабзбуршког грба, имају овога пута хрватски. Уредник је био Димитрије Деметер, а издавач Гај. Наслов се до данас није значајније мењао.

⁶ *Dom i svijet* су прве хрватске илустроване новине из Загреба. Излазиле су од 1888. двапут недељно. Имале су занимљиву графичку опрему, избор текстова и илустрација, стекавши брзо наклоност читалаца. Уредник је био хрватски књижевник и штампар Стјепан Кугли (1851–1915), а издавач загребачка књижевник Лавослава Хартмана (1818–1881).

⁷ *Jutarnji list* излазио је као дневни лист у Загребу између 1912. и 1941. Уређивао га је хрватски новинар и историчар Јосип Хорват (1896–1968).

Ондашња хрватска штампа промовисала је из датог разлога југословенске тенденције присутне у позоришту, књижевности, науци, сликарству, вајарству, музици и осталим сличним гранама.

Примера за изнесену тврдњу заправо је доста. Са данашње тачке гледишта врло је интересантно да је хрватска јавност живо расправљала, примера ради, о комаду Дубровчанина Матије Бана (1818–1903) „Цар Лазар или пропаст на Косову“, па се дискусија, чак, повела на тему веродостојности лика Милоша Обилића. Косовски мотиви били су, иначе, врло живи у Бановом драмском раду (Бојанић-Ђирковић, 2014: 183). Размимоилажење у гледиштима на ову тему произвело је својеврсни мали „културни рат“ на релацији Загреб-Београд, писали су 1864. листови *Danica ilirska* (DI 1;⁸ DI 2) и *Domobran* (DO 1)⁹. У хрватским позориштима давала се осамдесетих година XIX века представа српског песника, правника и политичара Јована Суботића (1817–1886) „Бој на Косову“, о чему су 1884. писале *Narodne novine* (NN 3), а двадесетак година касније и троделна драма књижевника и правника Ива Војновића (1857–1929) „Смрт мајке Југовића“. Загребачки *Dom i svet* (1907) записаће да „ту се ради о великој несрећи, која је задесила Србе на Косову“ (DIS 3).

Југословенска идеја промовисана је и путем књижевних тема, а у том контексту посебно кроз поезију. Ради илустрације, навешћемо следеће стихове:

- 1835. (*Danicza horvatzka, slavonzka y dalmatinzka*):
О Косово немило, Ти се не зеленило (DHSD 2);
- 1878. (*Slovinac*):
Триста година Косово
И бој торки бива
Те свак дан се понавља
Свак дан се ускрснива (SL 1);¹⁰

⁸ *Danica ilirska* је био недељник из Загреба. Лист је излазио од 1849. до 1867, а уређивао га је Људевит Гај.

⁹ *Domobran* је био дневни лист из Загреба. Излазио је од 1864. до 1866, а уређивао га је хрватски књижевник и публициста Буро Дежелић (1838–1907).

¹⁰ *Slovinac* је био је лист „за књигу, умјетност и обртност“. Излазио је двапут недељно у Загребу 1878–1884. Уредник и издавач био је слависта и филолог Луко Зоре (1846–1906).

- 1880. (*Slovinac*):
Гдје је Призрен славни траг?
Гдје су царски двори?
Гдје Душанов злаћни в'јек?
Што чудеса створи (SL 2).

Хрватски књижевници били су, такође, инспирисани косовским мотивима. Фра Грга Мартић (1822–1906) из Босне, у једном моменту присталица Илирског покрета, али касније прилично радикални хрватски праваш, носио се мишљу да на основу расправе загребачког универзитетског професора Армина Павића (1844–1944) о Косовском боју створи од народних песама јединствен словенски еп. Његово дело *Бој на Косову 1389*. објављено је 1886. године, писао је 1902. петрињски лист *Vapovac* (ВА 1)¹¹.

Југословенска идеја ширена је и кроз промовисање рада научне заједнице. Тако на страницама штампе читамо да је у овом периоду објављена студија ректора загребачког Универзитета Вјекослава Клаића (1848–1929) *Kosovo: geografsko-historijske crtice* (Загреб, 1889), а читаоцима карловачког листа *Svjetlo* овај наслов препоручивала је загребачка „Књижара дионичке тискарне“ (SVO 1)¹². Клаићев колега Армин Павић дао је, пак, допринос проучавању српске народне песме са Косова, писале су *Narodne novine* 1885. године (NN 4). Осим тога, у листовима *Narodne novine* (1852), *Obzor* (1871), *Slovinac* (1882) и *Hrvatska vila* (1884) писало се о опусу Вука Караџића и Стојана Новаковића о Косову и насловима *Проиасиј срѣскоја царсѣва* и *Дечански ѓрвенац* (NN 5; OB 1;¹³ SL 3; HV 1)¹⁴. О Косову су организована и популарна предавања на територији данашње Хрватске. Једно такво о Косовском боју приређено је 1871. у Вараждину, с циљем, писаће

¹¹ *Vapovac* је био „лист за поуку, трговину, обрт и господарство“. Покренуо га је тадашњи начелник града Петриње, публициста и политичар Стјепан Пејаковић (1818–1894), а подржавао је опозициону Независну народну странку. Излазио је у Петрињи, а 1913. променио назив у *Novi Vapovac*.

¹² *Svjetlo* је излазило у Карловцу од 1884, а уредник је био Адолф Густав Претнер.

¹³ *Obzor* је био загребачки дневни лист 1871–1881, а уредник је био М. Маравић.

¹⁴ *Hrvatska vila* је био „лист за забаву, поуку, умјетност и књижевност“. Излазио је у Сушаку и Загребу од 1882. до 1885. као дневни лист. Уредник је био правашки политичар Гавро Груенхут (1849–1906).

лист *Branik* (1871), „ширења народне свиести“ (BR 1)¹⁵. Из истарског листа *Naša sloga* (1913) сазнајемо да је у Истри непосредно пред рат, 1913, „Академско друштво Истра“ осмислило и организовало предавање о српским народним песмама с косовским мотивима, а у улози предавача нашао се правник Божо Семелић (NŠ 1; NŠ 2)¹⁶.

Изузев књижевности, сличне тенденције уочавамо у сликарству, вајарству и музици. Тако је, примера ради, *Slovinac* (1882) препоручивао читаоцима слику „Косовка дјевојка“ загребачког уметника и дворског сликара кнеза Николе I Петровића Ферда (Фрања) Кикереца (1845–1893), који је, иначе, у раду био прилично мотивисан српско-хрватским историјским темама. Његова „Косовка дјевојка“ била је, писаће *Slovinac*, доступна у загребачкој специјализованој радњи за трговину уметнинама „Кочонда и Николић“ (SL 4). Реч је о слици позлаћеног оквира у уљаној техници, висине 58 и ширине 79 cm, која је, како је писало у *Narodnim novinama* (1882), коштала ондашњих 25 форинти (NN 6). Слика је остварила запажен одјек и у Србији. Са друге стране, у *Hrvatskoj vili* (1882) један чланак доноси вести о слици београдског уметника Стојана Николића са ликом Југ Богдана као главним мотивом (HV 2). У вајарству је најважније достигнуће био, наравно, монументални рад Ивана Мештровића „Косовски храм“, представљен јавности у Венецији 1914, што је текстом пропратио исте године *Jutarnji list* (JL 2)¹⁷. Коначно, *Primorac* (1874) препоручивао је музикалије косовских мотива *Рајна њесма косовска* Винка Хендриха (1841–1891). Интересантно је да је ово дело посвећено „његовој свјетлости Николи I Кнезу слободне Црне Горе и Брда“, а издато у Прагу (PR 1)¹⁸.

Карактеристика у развоју југословенске идеје код Хрвата јесу њене честе осцилације, што је нарочито упадљиво од друге половине XIX века, а које су текле упоредо с разбуктавањем политичког живота. У штампи хрватске провенијенције митско Косово стекло је,

¹⁵ *Branik* је излазио дневно у Сиску током 1871. Уредник је био Кл. Божић.

¹⁶ *Naša sloga* је први хрватски лист у Истри. Објављиван је у Трсту, а затим у Пули. Излазио је од 1870. до 1915. једном или двапут недељно. Уредник је био католички свештеник Антун Карабаић (1832–1906).

¹⁷ Опширније о Мештровићевом југословенству у култури: Hammer Tomić, 2011: 15, 19.

¹⁸ *Primorac* је био лист „за политику, народно господарство и поморство“. Објављиван је у Краљевици (Кварнер) 1873–1878. као недељник, а касније два или три пута недељно. Уређивао га је Н. Хајдић, а потом Мартин Полић.

заправо, двоструку конотацију, као симбол херојства и издаје. У првом контексту користио се, најчешће, лик Милоша Обилића, за кога, писале су *Narodne novine* 1861. (NN 7), зна „сваки Славен и Југославен“. У истом контексту *Carsko-kr. službene narodne novine* (1858) доживљавају Црногорце као „осветнике Косова“ (КСНН 2), а *Narodne novine* 1861. (NN 8) и 1864. (NN 9), *Novi pozor* 1868. (NP 1)¹⁹ и *Naša sloga* 1876. (NS 3) слично представљају српске историјске личности као што су Карађорђе, Милош Обреновић, „звезда предходнице боље среће“ Михаило Обреновић и Милан Обреновић. Све ово говори у прилог тези о постојању југословенске идеје међу Хрватима XIX века, а посебно за време друге владавине кнеза Михаила Обреновића (1860–1868). Иначе, током Михаилове друге владавине српска и хрватска штампа биле су пуне лепих фраза о јединству Јужних Словена, заједничким интересима и међусобној упућености два народа. Можда и највећи резултат такве словенофилске политике јесте одлука Хрватског сабора 1861. да се службени језик у Хрватској и формално назове југословенским (Крестић, 1968: 343)²⁰.

Са друге стране, име српског феудалног господара Вука Бранковића неформално је узето у хрватској штампи за симбол издаје. То је уочљиво током целог овог периода, а у таквом контексту помињу га 1835. *Danicza horvatzka, slavonzka y dalmatinzka* (DHSD 3), *Zora Dalmatinska* 1844. (ZD 1)²¹, и *Hrvat* (HR 1) 1907²². Таква етикета „лепљена“ је, уједно, и оним Србима за које се из одређеног разлога сматрало да су противни националним интересима Хрвата, али се тим епитетом „частила“ и званична Краљевина Србија током и непо-

¹⁹ *Novi Pozor* је наставио рад *Pozora*. Објављиван је у Бечу као дневни лист 1867–1869. У првом броју назначено је да се бори „за самосвојну троједну краљевину“. Уредник је био хрватски публициста и политичар Јосип Мишкатовић (1836–1890).

²⁰ Опширније о односу Србије и Хрвата током владавине Михаила и Милана Обреновића: Крестић, 1983, 9–82.

²¹ *Zora Dalmatinska* је први хрватски књижевни часопис објављиван ван Загреба (1844–1849). Покренуо га је и уређивао доктор и новинар Анте Кузманић (1807–1879), уз помоћ штампара, браће Батара. Овај задарски лист подупирао је захтеве за уједињење територија насељених Хрватима, а престао је излазити због цензуре.

²² *Hrvat* је био недељник за „поуку, господарство и политику“. Издаван је у Госпићу од стране Клуба Старчевићеве Хрватске странке права. Уређивао га је хрватски писац и политичар (касније присталица усташког покрета) Марко Д. Дошен (1859–1944).

средно после Српско-бугарског рата 1885. *Sriemski Hrvat* је, примера ради, критиковао 1885. овај сукоб као ударац југословенској идеји, уз тезу да је требало кренути у борбу за ослобођење Словена од Османлија (SH 2).

Управо у овом периоду Срби су се на просторима данашње Хрватске енергично борили да сачувају сопствено национално биће. Њихову индивидуалност и права порицао је, чини се, највише екстремно радикални хрватски политичар Анте Старчевић (1823–1896), чије су идеје биле пријемчиве делу хрватске јавности и народа. Он је у негирању индивидуалности српског народа ишао најдаље (видети: Starčević, 1876: 29)²³. Са друге стране, Срби су на овим просторима већ довољно дуго имали јасно формирану националну и верску свест, о чему сведочи чињеница да су и деценијама пре појаве Старчевића на историјској сцени певане песме косовским јунацима (Крестић, 1995: 9–11). Ради сузбијања денационализације пред бројнијим и агресивним католичким елементом, форсирана је идеја о јединственом српском народу трију вера (православна, католичка и муслиманска), чиме је дата предност националном над верским елементом. Такав образац форсирала је и српска штампа, као што је популарни лист далматинских Срба *Српски глас* (Божић, 2002: 187–189)²⁴.

Део радикалније штампе хрватске провенијенције додатно је компликовао већ поремећене српско-хрватске односе, квалификујући оне национално-политички свесне Србе за „косовске издајнике“. *Sriemski Hrvat* (1881) енергично је критиковао постојање косовског мита код тамошњих Срба као пример непоштовања земље у којој живе (SH 3), а Србе Далмације и Лике у борби за властиту политичко-културну еманципацију сматрао „новим“ Бранковићима који „задају“ ударац словенству (SH 4). У оптужбама је овај лист ишао и даље тврђом да су Срби достојни Бранковићевог чина као настављачи „клетве косовске катастрофе“, чак намерни да „колевку Хрвата“ претворе у „косовско разбојиште“, писаће 1881. године (SH 5). Лист је две године касније поручивао: „[...] плачи Косовко и купи кости модерних Бранковића (SH 6).“ Глас помирљивости и солидарности у периоду

²³ Опширније о ширењу србофобије код Хрвата у XIX и XX веку: Džadžić, 1991.

²⁴ Оваква егзистенцијална борба српског народа у хрватској историографији сматра се почетком некакве великосрпске политике (Valentić i Čolarić, 2005, 512–513), премда је очигледно да је у питању борба за физички опстанак једног народа.

оштрих напада на Србе долазио је из загребачке ЈАЗУ. Наиме, у Загребу је 1889. слављен јубилеј 500 година од Косовског боја и ЈАЗУ се нашла у улози покровитеља и организатора прославе, на којој су говорили поједини угледни интелектуалци као што су др Фрањо Рачки, др Томислав Маретић и други, о чему тада обавештава *Dom i svijet* (DIS 4). У истом листу стоји да су за 27. јун исте године изасланици загребачких певачких друштава планирали већу пригодну свечаност на којој је требало певати искључиво српске песме (DIS 5), а лист *Vanovac* је поручивао 1899. да ће свако ко истински држи до слоге Хрвата и Срба прославити овај јубилеј као јединствену прилику да се потомци Ивана Хорвата (славонски бан из XIV века) и Милоша Обилића захвале прецима и удруже сопствене снаге (BA 2).

Ипак, створена антисрпска клима у хрватском друштву била је јача од пројугословенских симпатија. Наиме, уследиле су масовне и рушилачке антисрпске демонстрације широм данашње Хрватске 1895. и 1902. Ствар се додатно компликовала постављањем Србина Ника Радојевића за жупана у Лици. Лист *Hrvat* критиковао је 1907. његово „нападно“ истицање постојања српског народа у Хрватској и „косовштине“ с обзиром на то да се изјашњавао као Србин „од Косова до увиек“ (HR 2), па је као такав сматран носиоцем великосрпске пропаганде (HR 3). Лист *Starčevićanac* (1907) ишао је и даље, ширећи националну нетрпељивост тезом да жупан никако не може бити „од Косова“ већ искључиво Хrvat (ST 1)²⁵. Срби су, по свему судећи, у перцепцији знатног дела хрватске штампе, профилисани као непријатељи. Поменућемо да је лист *Svjetlost* 1909. напомињао да Хрвати нису довољно национално хомоген народ јер слабо познају властиту националну историју, док њихове српске комшије као сопствену идентитетску тачку узимају косовски мит (SVT 1)²⁶. Оваква хогоменизација антисрпског расположења била је јасан увод у познати Велеиздајнички процес 1909. године и нове прогоне Срба у Хрватској (Попов и др., 1994: 416, 420, 426, 463).

²⁵ *Starčevićanac* су биле новине „за хрватски пук“. Излазиле су полумесечно у Загребу од 1897. Могуће да је лист излазио у два наврата (1897–1901; 1907–1908). Уредник је био новинар и преводилац Мартин Ловренчевић (1856–1945), чија је ћерка Марија била удата за будућег поглавника Павелића.

²⁶ *Svjetlost* је био недељник из места Винковци, излазио од 1906. до 1914. Уредник је био штампар Антун Рот, иначе Немац родом.

ЈУГОСЛОВЕНСКА ИДЕЈА КОД ХРВАТА КРОЗ БАЛКАНСКЕ РАТОВЕ И ПРВИ СВЕТСКИ РАТ (1912–1918)

Југословенска идеја код Хрвата нашла се озбиљно угрожена непосредно пре и током балканских ратова (1912–1913). Њено најјаче упориште била је Далмација, где је још 1905. утемељена „политика новог курса“, с императивом сарадње хрватског и српског народа (Крестић, 1995: 361). Истраживања Ивана Деспота показују да је део хрватске штампе, изузев блиске Бечу и социјалдемократске на становишту Друге интернационале, показао у Првом балканском рату некривене симпатије за хришћанске савезнике. Разлог томе је раније уведена цензура која је онемогућавала писање о шкакљивим домаћим темама, па је штампа слободније извештавала о иностраној тематици. Из хрватских области стигло је током рата и понешто помоћи Србији, у виду новца, добровољаца, болничара и осталог (Despot, 2008: 205–208). Одушевљење српском победом у хрватској штампи било је приметно. Упечатљиво је крајем 1912. писао *Pučki prijatelj*:

„Косово поље је освећено! Косово је опет српско (PP 1)!“²⁷

Овакве општесловенске симпатије код дела Хрвата изазвале су бројне и моћне непријатеље у Монархији. Италијанска штампа у Далмацији оптуживала је, чак, поједине Хрвате за велеиздају. Одговор *Naše sloge* (1913) био је да симпатије за праведну ствар потлачене српске (словенске) раје никако не искључују љубав према заједничкој домовини, тј. Монархији (NŠ 4). Нарочито је *Karlovac*, гласило српско-хрватске коалиције, предњачио у просрпским изјавама. У том контексту поменућемо чланак из 1913. у којем пише да је „косовска осветничка“ војска ушла у Београд. Тога дана „за којим су чезнула стољећа“ нашао се у гомили венаца и један хрватски (КА 1)²⁸. *Novosti* су 1914. писале и о ратним јунацима из Хрватске, као што је извесни „јунак из Лике“ Маријан Матијевић, који је за заслуге одликован у

²⁷ *Pučki prijatelj* је био гласило католичког хрватског покрета у Истри, са хришћанско-социјалним усмерењем. Издавала га је и штампала Крчка бискупија у Крку 1899–1929.

²⁸ *Karlovac* је био недељник („орган“) Југословенске демократске странке. Излазио је у Карловцу од 1912. до 1925. године (уз прекид 1915–1918), променивши више уредника.

Београду златном медаљом с натписом „Освећено Косово 1912“ (NO 1)²⁹.

У Другом балканском рату, 1913, хрватска штампа делом је на страни Србије (странке и новине Коалиције, *Hrvatska rieč*), правашка штампа наклоњенија је Бугарској, а постојала је и средња струја, која је, чини се оправдано, сматрала да рат уништава општесловенско јединство (Horvat, 2008: 205–208).

Југословенска идеја код Хрвата била је озбиљно уздрмана непосредно пред избијање Првог светског рата и током овог глобалног сукоба. Како је Монархија сматрала Србију претећим противником, као могућег Пијемонта јужнословенских народа, штампа хрватске провенијенције масовно се стављала у службу пропагандног апарата Беча. Истраживања српског историчара Боривоја Милошевића показују да је већи део штампе хрватске провенијенције заузео још радикалнији став по атентату у Сарајеву јуна 1914. Штампом су доминирали оштар антисрпски тон и нескривена мржња, а радикалнији део позивао је да се Србија најоштрије казни као виновник нереда. Срби су тих месеци, чак, називани „влашке змије, звијери и барбари“ (Милошевић, 2015: 31–44). Лист *Nezavisnost* писао је 1914. о отвореном ратном расположењу у Загребу, уз опаску да се хрватски народ нарочито радовао победама сопствене војске и савезника (NE 1)³⁰. Овакав опис потврђује, иначе, касније писање хрватског правника и публицисте Славка Павичића (1885–1947), учесника Првог светског рата на балканском бојишту, да су Хрвати „ведра чела ступали у војску и у рат“ (Pavičić, 1943: 244, 247).

У антисрпским ставовима предњачили су *Jutarnji list* и *Mali list*³¹. Први је преносио целе 1914. непроверене вести немачких, аустријских и мађарских листова о наводном српском терору над косовским Албанцима (JL 3), а као извор тих вести појављују се и сведочења Албанаца на раду у Европи (JL 4). Зато и не чуди да је одушевлено писао 1915. да „наша“ војска прогони српског непријатеља „и до Качаника на Косову“, где их је народ, стоји у наставку чланка, „оду-

²⁹ *Novosti* су биле једне од првих искључиво информативних новина у Хрватској. У питању је дневни лист из Загреба објављиван од 1907. до 1941. Овај пројугословенски лист покренули су штампар Миле Маравић и књижевник и публициста Мирко Дечак (1880–1938), уједно и главни уредник.

³⁰ *Nezavisnost* је био недељник из Бјеловара. Излазио је од 1906. до 1935. као „бјеловарско-крижевачки вјесник“.

³¹ *Mali list* је био дневни лист из Загреба. Излазио је 1914–1915. Уређивао га је Драгутин Хеим.

шевљено“ дочекивао (ЈЛ 5)³². У антисрпској хистерији коришћена су бројна средства, па и поезија. Илустрације ради, издвојићемо карактеристичне стихове поеме „Брату – небрату“, објављене 1914. у новинама *Mali list*:

Вај, Србине, осветнице,
Косово си светиши хџио
Па кад брашца помоћо ши,
Љушо си му превјерио [...].

Алудирало се, наиме, на скромну помоћ хрватских словенофила Србији у борби за ослобођење јужних крајева 1912, коју су ови, пак, изневерили убивши „невине краљевске главе“ – Фердинанда и Софију (МЛ 1). По повлачењу српске војске са Косова, битнијих вести за нашу тему није било до стварања Југославије.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА – ЕПИЛОГ У МЕЂУРАТНОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ

Стварањем заједничке државе 1918. југословенска идеја није била истрошена код Хрвата, али се нашла у потпуно другачијим политичким околностима. Срби и Хрвати живели су први пут у целости у заједничкој земљи. У хрватским крајевима о косовском миту писало се изнова са дубоким поштовањем. Било је, пак, и покушаја перфидне ревизије историје, у чему је истрајавао *Pučki prijatelj* 1920–1921. Овај лист је, наиме, покушавао да изједначи улогу српских „косовских осветника“ у формирању нове државе и њихове „једноверне“ хрватске браће (РР 2), а уз то олако прелазио преко ранијих злочина Хрвата у склопу царске армије над српским становништвом. Та армија није више описивана као херојска „наша“ војска, као током Првог светског рата, већ као брутална и злочиначка армија Немаца, Аустријанаца и Мађара, не и Хрвата (РР 3). Као и током ранијих деценија, код Хрвата се и у међуратној Југославији југословенство промовисало, између осталог, и кроз културу, као што је практиковао 1919. *Dom i svijet* (DIS 6).

³² У новијој хрватској историографији има и таквих мишљења да су заробљени Хрвати доживљавали различите видове тортуре од српске војске (Valentić i Čolarić, 2005, 603–606), што је класичан пример замене теза имајући у виду ко је заправо био агресор и потом окупатор.

Драматични политички сукоб Београда и Загреба двадесетих година прошлог века проузроковао је озбиљно слабљење југословенске идеје код Хрвата. Сада је одушевљење јуначким делима „косовских осветника“ прилично јењавало. *Dom i svijet* је писао 1920. о територијалном сукобу Краљевине СХС с Италијом, називајући спорне области „новим Косовом“, а Италијане „Турцима“ (DIS 7). Након проналажења тешког компромиса с Италијом 1924, Београд је окарактерисан изнова као издајник косовске идеје, јер је, писаће *Lički Hrvat* те године, „продао“ земљу странцима (ЛН 1)³³, а за „новог“ Вука Бранковића лист је иронично прогласио српског политичара Светозара Прибићевића, уз погрдан назив „кнез косовски Прибац“ (ЛН 2), мада се након његовог политичког обрта и приближавања Стјепану Радићу с таквим нападима углавном престало. *Sušački novi list* упозоравао је 1925, испоставило се тачно, да ће неслога два народа о питању функционисања и будућности државе довести до „новог Косова“ (SNL 1)³⁴.

Штампа хрватске провенијенције извештавала је и о појединим актуелностима с Косова, као што је колонизација. Тако је *Pučki prijatelj* писао још 1921. о извесном колонисти из Хрватске насељеном у липљанском крају. Овај је, наиме, био задовољан у новој средини, позивајући и остале заинтересоване да населе ово подручје, јер је, по његовим речима, остало мало слободног квалитетног земљишта (PP 4). Они радикалнији листови као што је *Lički Hrvat* (1922) тумачили су, пак, колонизацију као манифест „београдске господе“ која „рају“ шаље у сукоб с Албанцима (ЛН 3), а не као логично и природно исправљање вештачки поремећене демографске доминације Албанаца над Србима.

Крајем двадесетих и током тридесетих година прошлог века драстично се смањило интересовање хрватске штампе за југословенску идеју, па је на тај начин Косово полако нестајало из њеног видокруга. Штампа хрватске провенијенције свакодневно је извештавала о наводној експлоатацији Хрвата од стране Београда, а решење хрват-

³³ Пун назив гласи *Lički Hrvat: seljačko glasilo za politiku, prosvjetu i gospodarstvo*. Био је то лист Хрватске републиканске сељачке странке. Излазио је у Госпићу 1922–1924. као недељник у издању Хрватског блока. Уредник је био Славко Шојат.

³⁴ *Sušački novi list* излазио је под овим називом као дневни лист у Сушаку 1924–1925. Он, заправо, наставља традицију познатог *Novog lista*, хрватског пројугословенског политичара Франа Супила. Уредник је био Т. Томљеновић.

ског питања видела у стварању аутономне или, пак, независне Хрватске. Косово се, колико смо били у прилици да утврдимо, помиње једва још у понеким рекламним огласима – „ресторанција Косово“ Шиме Вранића у Сушаку рекламирана је у *Virovitičaninu* 1928. године (VI 1)³⁵, а туристички пароброд „Косово“ у листу *Primorski Lloyd* 1935. године (PL 1)³⁶.

Упркос свему, чињеница је да је хрватска перцепција Косова, макар судећи према писању штампе хрватске провинијенције 1835–1918, дијаметрално супротна овој којој данас сведочимо, а српско историјско и морално право на ову територију готово и да нису порицани. Разлог таквих симпатија према српском Косову видимо у популарности југословенске идеје у хрватској политичкој и интелектуалној елити, а сходно томе је и одређени број листова исказивао своје пројугословенско опредељење. Косовски мит показао се у овом случају као погодно средство у популарисању југословенске идеје на територији данашње Хрватске.

Литература

- Божић, С. (2002). *Политичка мисао Срба у Далмацији : Српски листи / њас 1880–1904*. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Бојанић-Ђирковић, М. Д. (2014). Косовски мотиви у драмском стваралаштву Матије Бана између народне књижевности, религије и политике. *Philologia Mediana*, VI (6), 183–198.
- Екмечић, М. (1989). *Стварање Југославије: 1790–1918*. Књ. 1–2. Београд: Просвета.
- Крестић, В. (1995). *Историја Срба у Хрватској и Славонији: 1848–1914*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Крестић, В. Ђ. (2002). *Бискуи Штросмајер у светлу нових извора*. Нови Сад: Прометеј.
- Крестић, В. Ђ. (2009). *Бискуи Штросмајер Хрват, Великохрват или Југословен (друго издање)*. Јагодина: Гамбит.
- Крестић, В. Ђ. (2017). *Знаменити Срби о Хрватима*. Београд: Српска књижевна задруга.

³⁵ *Virovitičanin* је био први лист који је излазио у Вировитици. У питању је недељник који је покренуо новинар, књижевник и издавач Добравец Плевник (1873–1959). Лист је излазио од 1899. до 1929.

³⁶ *Primorski Lloyd* је био информативни привредни недељник из Сушака. Излазио је само 1935. Власник и издавач био је Јосип Срећко Вригнанин.

- Крестић, В. Ђ. (1968). *Јавно мњење Хрватске о ослобађању градова 1867*. Београд: б. и.
- Милошевић, Б. (2015). „Влашке змије, звијери, крволоци и барбари“ – хрватска штампа о Србима и Србији почетком Првог свјетског рата. *Векови – историјски часопис Андрићеве институције*, II (1), 31–44.
- Попов, Ч. и др. (1994). *Историја српског народа*. Књ. 6–1. Београд: Српска књижевна задруга.

- Valentić, M. i Čolarić, L. (2005). *Povijest Hrvata*. Knj. 2. Zagreb: Školska knjiga.
- Grbešić, G. (2013). Od ilirskoga pokreta i jugoslavenske ideje do neuralgičnih točaka u hrvatsko-srpskim odnosima u 20. stoljeću. *Diacovensia*, XX (1), 85–107.
- Despot, I. (2008). *Balkanski ratovi (1912.–1913.) i hrvatska javnost*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Krestić, V. Đ. (1983). *Srpsko-hrvatski odnosi i jugoslovenska ideja 1860–1873 : studije i članci*. Beograd: Narodna knjiga.
- Pavičić, S. (1943). *Hrvatska vojna i ratna povijest i Prvi svjetski rat*. Zagreb: Hrvatska knjiga.
- Starčević, A. (1876). *Pasmina slavoserbska po Hrvatskoj*. Zagreb: Tisak Lav Hartmana i družbe.
- Hammer Tomić, D. (2011). *Jugoslavenstvo Ivana Meštrovića*. Zagreb: Srednja Europa.
- Horvat, J. (1962). *Povijest novinarstva Hrvatske : 1771–1939*. Zagreb: Stvarnost.
- <http://dnc.nsk.hr/newspapers/Search.aspx>. Датум приступа: 11. 11. 2020.
- Džadžić, P. (1991). *Srbi u Hrvatskoj na udaru 'rasne revolucije' u XIX i XX veku (drugo izdanje)*. Beograd: Stručna knjiga.
- Šiljković, Ž. i Glamuzina, M. (2004). Janjevo and Janjevci – from Kosovo to Zagreb. *Geoadria*, IX (1), 89–109.

Извори

- BA 1. Rakoš, P. M. (1902, 15. veljača). Fra Grgo Martić. *Banovac*, 1–2.
- BA 2: Anonim. (1899, 15. lipanj). Svetčana proslava kosovske petstogodišnjice u Zagrebu. *Banovac*, 3.
- BR 1: Anonim. (1871, 12. travanj). Književnost i umjetnost. *Branik*, 3.

- VI 1: Vranić, Š. (1928, 29. jul). Tko ide na more!. *Virovitičanin*, 4.
- DI 1: Anonim. (1864, 26. ožujak). Slavjanske viesti. *Danica ilirska*, 104.
- DI 2: Anonim. (1864, 2. travanj). Razne viesti. *Danica ilirska*, 112.
- DIS 1: Anonim. (1911, 1. kolovoz). Sultan Muhamed V. u Kosovu postav-
lja temeljni kamen za buduće sveučilište. *Dom i svijet*, 289.
- DIS 2: Anonim. (1895, 15. listopad). Liek proti bjesnilu. *Dom i svijet*, 399.
- DIS 3: Anonim. (1907, 1. ožujak). Hrvatsko kazalište. *Dom i svijet*, 98.
- DIS 4: Anonim. (1889, 15. ožujak). Hrvatska. *Dom i svijet*, 104.
- DIS 5: Anonim. (1889, 15. lipanj). Uspomena na kosovsku bitku. *Dom i svijet*, 201.
- DIS 6: Anonim. (1919, 1. lipanj). Književnost. *Dom i svijet*, 219.
- DIS 7: Anonim. (1920, 1. prosinac). U znaku protesta. *Dom i svijet*, 431.
- DO 1: Anonim. (1864, 14. rujan). Zvonimir. *Domobran*, 3.
- DHSD 1: Anonim. (1835, 10. siječanj). Kazalo predmetov. *Danicza horvatzka, slavonska y dalmatinzka*, 4–6.
- DHSD 2: M. T. (1835, 11. travanj). Tužna Bosna. *Danicza horvatzka, sla-
vonska y dalmatinzka*, 1.
- DHSD 3: Anonim. (1835, 21. studeni). Sloga. *Danicza horvatzka, sla-
vonska y dalmatinzka*, 284–285.
- ZD 1: Topalovich, M. (1844, 18. ožujak). Mojjoj hici na put. *Zora Dalma-
tinska*, 92–93.
- JL 1: Anonim. (1912, 16. srpanj). Turska se nalazi u podpunoj revoluciji. *Jutarnji list*, 1–2.
- JL 2: Anonim. (1914, 23. travanj). Meštrović na međunarodnoj izložbi u Veneciji. *Jutarnji list*, 5.
- JL 3: Anonim. (1914, 5. ožujak). Albanija i Srbija. *Jutarnji list*, 7.
- JL 4: Anonim. (1914, 15. kolovoz). Prilike na Kosovu. *Jutarnji list*, 5.
- JL 5: Anonim. (1915, 30. listopad). Službeni bugarski izvještaj. *Jutarnji list*, 7.
- KA 1: Anonim. (1913, 30. kolovoz). Dan za kojim su čeznula stoljeća. *Karlovac*, 1.
- LH 1: Anonim. (1924, 24. siječanj). Politički pregled. *Lički Hrvat*, 2.
- LH 2: Vidak. (1924, 26. lipanj). Seljačka pisma. *Lički Hrvat*, 2–3.
- LH 3: D. (1922, 30. ožujak). Nenaslovljeno. *Lički Hrvat*, 1.
- ML 1: Anonim. (1914, 6. rujan). Bratu – nebratu. *Mali list*, 3.
- NE 1: Anonim. (1914, 26. prosinac). Rat. *Nezavisnost*, 1–2.
- NN 1: Anonim. (1865, 21. kolovoz). Turska. *Narodne novine*, 379–380.
- NN 2: Anonim. (1866, 13. travanj). Srbija. *Narodne novine*, 170.
- NN 3: Anonim. (1884, 5. siječanj). U Varaždinu, 3. siečnja 1884. *Narodne novine*, 4.

- NN 4: Anonim. (1885, 12. siječanj). Hrvatski sabor. *Narodne novine*, 2–5.
- NN 5: Anonim. (1852, 11. kolovoz). Hrvatska, Slavonia, Dalmacija i vojvodina Serbia. *Narodne novine*, 493–494.
- NN 6: Anonim. (1882, 2. rujan). Kosovka djevojka. *Narodne novine*, 6.
- NN 7: Anonim. (1861, 14. prosinac). Historičko-statistički opis jugoslavenskih zemalja. *Narodne novine*, 845–846.
- NN 8: Anonim. (1861, 8. listopad). Srbija. *Narodne novine*, 688.
- NN 9: Anonim. (1864, 2. studeni). Slovo. *Narodne novine*, 2.
- NO 1: Anonim. (1914, 16. siječnj). Odlikovan Marijan Matijević. *Novosti*, 3.
- NP 1: Anonim. (1868, 21. lipanj). Umorstvo kneza Mihajla. *Novi Pozor*, 908–909.
- NHSD 1: Anonim. (1844, 14. rujan). Bosna i Hercegovina. *Novine hrvatsko-slavonsko-dalmatinske*, 294.
- NŠ 1: Anonim. (1913, 27. studeni). Akad. društvo „Istra“. *Naša sloga*, 2.
- NŠ 2: Anonim. (1913, 4. prosinac). Pišu nam iz Premanture. *Naša sloga*, 2.
- NŠ 3: Anonim. (1876, 1. srpanj). Pogled po svijetu. *Naša sloga*, 1.
- NŠ 4: Anonim. (1913, 24. travanj). Kamoraški izljevi. *Naša sloga*, 2.
- OB 1: Gaj, V. (1871, 21. prosinac). Književnost i umjetnost. *Obzor*, 4.
- PL 1: Anonim (1935, 10. kolovoz). Jadranska Plovidba dd., Sušak. *Primorski Lloyd*, 4.
- PP 1: Anonim. (1912, 30. listopad). Rat na Balkanu. *Pučki prijatelj*, 234–236.
- PP 2: Anonim. (1920, 10. lipanj). Pfuj, s takovim divljačkim uzgojem!. *Pučki prijatelj*, 1.
- PP 3: Anonim. (1921, 22. prosinac). Tri godine neobične tamnice. *Pučki prijatelj*, 5.
- PP 4: Hekić, J. (1921, 29. prosinac). Iz Prištine na Kosovu. *Pučki prijatelj*, 3.
- PR 1: Anonim. (1874, 4. veljača). Prosvjeta. *Primorac*, 2–3.
- SVO 1: Anonim. (1890, 7. prosinac). Knjižara dioničke tiskare. *Svjetlo*, 4.
- SVT 1: Anonim. (1909, 7. veljača). A što rade naši?. *Svjetlost*, 1–2.
- SL 1: Kazali, A. (1878, 16. srpanj). Iz Davorija. *Slovinac*, 45–46.
- SL 2: Kovačić, R. (1880, 16. prosinac). Zabavica novijim učenjima Gundulićevog Osmana. *Slovinac*, 467–489.
- SL 3: Jagić, V. (1882, 21. kolovoz). Marko Kraljević u narodnim umotvorinama. *Slovinac*, 370–376.
- SL 4: Anonim. (1882, 11. travanj). Nenaslovljeno. *Slovinac*, 176.

- SNL 1: Anonim. (1925, 28. lipanj). Na Vidovdan 1925. *Sušački novi list*, 1.
- ST 1: Anonim. (1907, 31. siječanj). Srpske zastave u Gospiću. *Starčevićanac*, 2–3.
- SH 1: Anonim. (1880, 14. listopad). Nova stranka u Hrvatskoj. *Sriemski Hrvat*, 329–330.
- SH 2: Anonim. (1885, 21. listopad). Nenaslovljeno. *Sriemski Hrvat*, 1–2.
- SH 3: Anonim. (1881, 10. svibanj). Preinaka školskoga zakona. *Sriemski Hrvat*, 2.
- SH 4: Anonim. (1881, 27. srpanj). Odnosaji u Dalmaciji. *Sriemski Hrvat*, 1–2.
- SH 5: Anonim. (1881, 19. studeni). Radić-Jovanović. *Sriemski Hrvat*, 1–2.
- SH 6: Anonim. (1883, 16. lipanj). Viestnik. *Sriemski Hrvat*, 3.
- HV 1: Anonim. (1884, 25. listopad). Književnost. *Hrvatska vila*, 814–815.
- HV 2: Anonim. (1882, 1. srpanj). Jug Bogdan. *Hrvatska vila*, 151.
- HR 1: M. J. (1907, 26. lipanj). Miloš Obilić i Vuk Branković. *Hrvat*, 2–3.
- HR 2: Anonim. (1907, 4. siječanj). Domaće vesti. *Hrvat*, 2–3.
- HR 3: Anonim. (1907, 18. siječanj). Govor novog velikog župana. *Hrvat*, 2.
- CKSNN 1: Anonim. (1860, 15. veljača). Turska. *Carsko-kr. službene narodne novine*, 101–102.
- CKSNN 2: Anonim. (1858, 26. svibanj). Cernagora. *Carsko-kr. službene narodne novine*, 1.

Uroš D. Miketić

A CONTRIBUTION TO THE YUGOSLAV IDEA RESEARCH:
KOSOVO AS A TOPIC IN PRESS REPORTS FROM 1835–1918
IN THE AREA OF TODAY'S CROATIA

Summary

This paper is a modest contribution to the study of the Yugoslav idea in the period 1835–1918 in what is today Croatia. The basic source material is comprised of press reports about Kosovo and Metohija, more precisely Kosovo as the press originally treated it, in the Croatian provenance in the given time period. We concluded that the part of the press actively called for the unity of the South Slavs, primarily of Serbs and Croats. More radical newspapers rejected such a possibility, seeing Serbs as anti-state and, above all, anti-Croatian element. The pro-Yugoslav press, inspired by The Illyrian movement, perceived the Kosovo myth as a great and general South Slavic heritage, so through their writing about cultural events this perception was directly promoted to the readers. In that way, the Yugoslav idea was certainly spread. The anti-Yugoslav newspapers opposed this vision. They were especially strengthened by the emerging local political life in the second half of the 19th century and the activities of influential circles of the Catholic Church. Such a climate in the Croatian society, not only anti-Yugoslav but also dangerous and anti-Serbian, resulted in the well-known persecution of Serbs in 1895, 1902 and 1909. The Yugoslav idea in the Croatian public during 1912–1913 experienced new oscillations. Namely, this political movement came to life again after the great victories of the Serbian army in the First Balkan War. During the Second Balkan War, however, a part of the press sympathized with Bulgaria and it was even thought that the war was harmful to the all-Slavic cause. During the First World War the Croatian press took an almost entirely anti-Serbian and thus anti-Yugoslav stance. The changes followed with the creation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in 1918, when the Yugoslav idea was revived in the Croatian press during the first years of the existence of this state. After the outbreak of dramatic political conflicts on the Belgrade–Zagreb route in the second half of the twenties and during the thirties, the Yugoslav idea, in our opinion, was definitely defeated by the supporters of autonomous or independent Croatia.

Key words: Kosovo, Croatian press, 1835–1918, the Yugoslav idea